

Rágalmazható-e a diktatúra

Premisszák

Thermidor 9-e (1794. július 27.) után jobb- és baloldali francia politikusok egyaránt, „még az alantas szenvedélyektől és politikai számítástól távol álló emberek is...”¹ (9. o.) olyan jelzőket aggattak Robespierre-re, mint „zsarnok”, „diktátor”, „despota”, „gyilkos”, „vérszopó”, „amelyek szemenszedett rágalmak voltak ugyan” – állapítja meg Albert Zaharovics Manfred szovjet történész (1906-1976), a könyv szerzője – „mégis kézenfekvő igazságként hangoztatták őket.” (10. o.) Szerinte így jött létre Robespierre torz, felismerhetetlen képe, de később „a hazugság és hamisítás sokéves rétegei alól mégiscsak felbukkant a Megvesztegethetetlen torzítástól mentes és *makulátlan alakja*.” (12. o.)

Később többen, így például Babeuf és társai, akik az „Egyenlők összeesküvése”-nek tagjai voltak, újraértékelték Robespierre-ről alkotott véleményüket. Róla és Saint-Justról így írt Babeuf: „Meggyőződésem, hogy ezek az emberek többet értek, mint az összes forradalmár együttvéve, s hogy *a diktatórikus kormányzást ördögien jól gondolták ki*”. Majd utóbb: „A robespierre-izmus és a demokrácia – ez a két szó azonos egymással.”

Ehhez a könyv szerzője hozzáteszi: „Íme, a félreérthetetlen és félremagyarázhatatlan vélemény” (24. o.)

Helytelennek tartja azonban a jakobinus diktatúra és vezéreinek idealizálását. Többek között azért, mert „Robespierre *politikája közel sem helyeselhető minden téren egyértelműen*. Robespierre érvényben hagyta Chapelier munkásellenes törvényét, támogatta a munkabérek maximálását is; *értetlen volt a munkások érdekeit és szükségleteit illetően, közönyös követeléseik iránt; ugyanilyen közönnyel viseltetett a szegényparasztok érdekei iránt; semmit sem tett helyzetük javítására*, nemcsak a Köztársaság ellenfeleire mért csapásokat, hanem a baloldali forradalmár csoportok képviselőire – a ‘Veszettek’, később Chaumette-re” (43. o.); „voltak hibái, gyengéi, tévedései. Néhányat nem is tudott meghaladni.” (99. o.)

Kövessük nyomon, ezen ellentmondásosságból hogyan bomlik ki a szöveg belső logikájában a szerző által érvényesnek tartott Robespierre-kép.

Egy „igazi forradalmár” eszmei fejlődése

Robespierre, mint a harmadik rend képviselője, a forradalom előestéjén még az alkotmányos monarchia híve, de „már valódi és meggyőződéses demokrata”. (73. o.) Olyan követelések szóvivője, mint „a rendi előjogok eltörlése, a személyi sérthetlenség biztosítása, a sajtó- és lelkiismereti szabadság, az adóterheknek arányos elosztása, a végrehajtó hatalom korlátozása stb.” (72. o.) Ekkor „még nem jut el annak megértéséhez, hogy a népnek fegyveres harcban kell kivívnia jogait...” (74. o.)

Az igazi fordulópontra Robespierre életében a Bastille ostroma jelentette. „Ha addig, július 14-ig a társadalmi haladást, az előbbre jutást csak legális formákban képzelte el, akkor a Bastille bevétele után *nyomban megértette*, hogy a forradalom alapvető ereje a nép *nem legális, nem parlamentáris cselekedeteiben*, a tömegek forradalmi aktivitásában rejlik.

A törvényesség valamennyi módozatát jól ismerő jogász *rögtön feltétlenül elfogadja a forradalmi erőszakot, mint a nép harcának jogos és nélkülözhetetlen eszközét*.” (81. o.)

Robespierre ezáltal magasabb szintre lép: „alkotmányos demokratából... forradalmár demokratává, demokrata forradalmárrá válik”. (82. o.)

Az olvasó arra gondolhat, hogy ami nem legális, az törvénytelen. Az 1789. július 14-i eseményeket felidézve azonban feltételezhető: a szerző a feudális parlamentarizmus, a

¹ Ahol nem történik más forrásra utalás, az idézetek Alfred Manfred *Robespierre* című könyvéből valók. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986. – Valamennyi kiemelés tőlem – T. K. A.

feudális törvényesség elvetésére gondol, amit az is igazolni látszik, hogy Robespierre nem válik az alkotmány ellenzőjévé, sőt, elengedhetetlennek tartja annak kidolgozását. Bár: „Távol áll tőle az alkotmány fetisizálása, mely olyannyira jellemző a Nemzetgyűlés burzsoá-liberális képviselőire.” (82-83. o.)

Nem egészen világos, mit értünk az alkotmány „fetisizálásán”, tény azonban, hogy Robespierre „1789 és 1791 között elhangzott beszédeiben következetesen és állhatatosan hirdette a demokratikus átalakulás pozitív programját” (88. o.), szorgalmazta például, „hogy felelős személyek kötelesek legyenek beszámolni választóiknak.” (91. o.) Szinte valamennyi, ebben a periódusban megfogalmazott javaslata bekerült az 1793-as jakobinus alkotmányba.

Újabb fordulat (azaz fejlődés) 1792 júliusában következik be: „elveti korábbi kételyeit és meggyőződését, s a monarchia mielőbbi megdöntése és a köztársaság kikiáltása mellett kardoskodik”. De nem tartja elegendőnek a végrehajtó hatalom megdöntését, a törvényhozó hatalom sem érdemli meg a bizalmat. A jakobinus klubban elmondott egyik akkori beszédében „felvázolta az ország teljes állami-politikai szervezete bátor és határozott szétzúzása programját... Egy igazi forradalmár szól itt. *Semmiféle alkotmányos, formális akadály nem zavarja már a hajdani joggyakornokot.*” (105. o.)

Nő a gyanúnk, hogy a szerző számára mindenfajta alkotmányosság, jogi formáság elvetése a forradalmár eszmei fejlődésének kritériuma, ami azt is jelenti, hogy a törvénytelenység tehető meg a demokratizmus pozitív mércéjéül.

Robespierre azonban még mindig nem szabadult meg teljesen a formáságoktól: a cenzus megszüntetését, általános szabad választásokat és „valamennyi francia akaratát kifejező” (106. o.) nemzeti konvent létrehozását követeli.

Követeléseinek kivitelezési módja azonban már igazán forradalmi: a Párizsba érkező önkéntes nemzetőröket „forradalmi cselekvésre ösztönözte”. (106. o.) Ezáltal a „tömegek forradalmi fellépésének” részese lesz, mely alkalommal „*a formális törvényességet a nép magasabb rendű törvényére, a forradalmi szükségszerűsége*” cseréli fel. (110. o.)

Ekkor a szerző – magasabb szinten – megismétli a Bastille bevétele kapcsán mondottakat: „*A hajdani törvénytisztelő jogász valódi forradalmárként lép fel. Semmibe veszi a formális törvényességet, megtagadja, s szembeállítja ezzel a nimbuszát vesztett törvényességgel a magasabb rendű törvényt, a nép jogainak érvényre jutását.*” (111. o.)

A fenti megfogalmazásokból logikusan az következik, hogy az említett forradalmi szükségszerűség a nép jogainak érvényre jutását jelenti.

Az 1792. augusztus 10-i felkelés, melynek során a királyt börtönbe vetik, s a girondiak által vezetett Végrehajtó Tanács és Törvényhozó Nemzetgyűlés mellett megalakítják a párizsi községtanácsot, a commune-t, mely népbiztosokat küld az ország minden megyéjébe.

Robespierre a commune „egyik legbefolyásosabb vezetője lett”. (112. o.)

Szeptember 20-án összeül az általános szavazati jog alapján választott Nemzeti Konvent, amelyben a girondiak nagyobb arányban vannak jelen, mint a jakobinusok.

Ezzel kettős hatalom jön létre az országban: egyrészt a jakobinusok által vezetett párizsi községtanács, amely „nem alkotmányos vagy más törvényes normák alapján cselekedett; olyan hatalom volt, mely a fegyveres felkelésre támaszkodott” (112. o.), másrészt az általános választások útján született konvent, melyet még az alkotmányosság nem forradalmi jegyei jellemeznek, noha „valamennyi francia” akaratát fejezik ki. Azonban a franciák akaratát sem volt eléggé forradalmi: nem biztosította a jakobinusok képviselői többségét. Így a girondiak arra vetemedhettek, hogy Robespierre-t és Marat-t többek között azzal vádolják, miszerint „diktatúrát kívánnak”. (116. o.) Csak idő és hatalmi harc kérdése, hogy a – szerző sugallata szerinti – rágalom megvalósuljon.

Robespierre már novemberben kijelenti, hogy a girondiak a forradalom ellenségei, és „szembe kívánják állítani a fővárost az országgal”. (116. o.)

A király pere a két szembenálló párt hatalmi mérkőzése volt. A könyv fogalmazásában: „A volt uralkodó sorsáról folyó vitában Lajos személye volt a legkevésbé érdekes. A vita a forradalom sorsáról folyt: előre lépjen, vagy megálljon.” (117. o.)

Robespierre halálos ítéletet követelt a királyra a Konventben. A szerző elragadtatva felkiált: „ami a legcsodálatosabb, ezeket a szavakat az a politikus mondta ki, aki nemrégiben... még a halálbüntetés végleges eltörlését követelte... Robespierre a forradalom élén haladt...” (118. o.)

A magától adódó következtetés: a hatalmi harc során politikai indokkal történő gyilkosságok a forradalom természetes velejárói.

A „vitában a legkevésbé érdekes” személy feje porba hullt. A Hegypárt (a Konvent jakobinusokból álló pártja) ezáltal megerősítette pozícióit.

A jakobinusok hatalomért folytatott harcát a szerző így igazolja: „A Gironde az urak frakciója volt, ezért minden erejét a sans-culotte-ok, a nép ellen fordította. De a népellenes álláspont óhatatlanul nemzetellenessé vált. A nép elleni harctól csupán egy lépés a nyílt ellenforradalom, a hazaárulás.” (120. o.)

Ez a kijelentés már előre vetíti a girondiak felszámolásának az igazolását.

Manfred – ha olvasná a hazai történelemkönyveket – valószínűleg heves bírálatban részesítené a magyar történelemoktatást, mely a girondiakat nem tekinti ellenforradalmároknak: „...ők képviselték a tökéletes gazdasági kibontakozást, a polgári törvényességet, a *politikai demokráciát*.”² (Tankönyv, 43. o.)

1793 áprilisában Dumouriez tábornok szökése a girondiak elleni újabb támadásra ad alkalmat. Robespierre Dumouriez cinkosainak nyilvánítva „nyílt, leplezetlen árulással” vádolja őket. (120. o.) Május 8-án kijelenti: „Franciaországban csak két párt maradt: a nép és a nép ellensége... aki nincs a néppel, az a nép ellen van...” (122. o.)

Milyen ismerős szöveg.

A szerző kijelenti: „a köztársaság szempontjából a legszükségesebb a Gironde hatalmának megdöntése volt...” (123. o.) Érdekes helyzet (vagy különös értékelés?): a republikánus girondiak veszélyeztetik a köztársaságot.

Robespierre beszédeiben mind kevesebb tér jut a demokratikus jogok számára: „már 1793 áprilisától a Jakobinus klubban mondott beszédeiben forradalmi jellegű gyakorlati intézkedéseket sürgetett, sans-culotte-okból forradalmi hadsereg létrehozását, a *gyanús elemek letartóztatását* szorgalmazta. *Ezután a lényegre kellett térni.*” (123. o.)

A lényeg természetesen: a girondiak megsemmisítése.

Hősünk május 29-én a jakobinus klubban kijelentette: „Azt mondom, ha nem kel fel a nép, a szabadság el fog pusztulni.” (123. o.)

S mit ad Isten? A nép felkel. A községtanács mozgósítására „1793. június 2-án a konventet 80.000 fegyveres vette körül. A konvent fejet hajtott, és megszavazta a *girondiak letartóztatását*. A *hatalmi harc* – a hegypárt javára – *eldőlt*. (Tankönyv, 42. o.)

Megvalósult tehát a francia egypártrendszer. A jakobinusok új alkotmányt dolgoztak ki, amely „szilárdabb garancia a nép szuverenitása megőrzéséhez” (127. o.), ennek ellenére – mint forma nem lévén eléggé forradalmi – nem lépett életbe. „A jakobinusok és vezérük, Maximilien Robespierre igazi forradalmár volta...”, nagysága, „abban állt, hogy miután elfogadták a legdemokratikusabb alkotmányt, és megkapták a nép legteljesebb jóváhagyását, helyesen értékelték a külső és belső ellenforradalommal vívott élethalálharc követelményeit, lemondtak az alkotmányos rendszer bevezetéséről, s ezt a hatalomszerzés indokoltabb (inkább: hatékonyabb – T. K. A.) formájával, a forradalmi demokratikus *diktatúrával* helyettesítették.” (128. o.)

² *Történelem a gimnázium II. osztálya számára*, érvényes az 1980-81-es tanévtől. A továbbiakban: *Tankönyv*.

A diktatúra a Közjóléti Bizottság irányításával minden ellenforradalmárra és „gyanús elemre” azonnal lesújtott. A terrort 1793 szeptemberében kiterjesztik a törvények kisszerű megsértőire, a spekulánsokra stb. is. A Forradalmi Törvényszék hatalmas munkát végzett, s a guillotine szünet nélkül működött.

Robespierre ekkorra a „formális törvényesség” semmibevételének útján megközelítette forradalmári fejlődésének csúcsait. Ehhez csak a hatalmat kellett megkaparintania, amit természetesen a nép nevében gyakorolt. Beszédeiben az erkölcsi hivatkozások és követelések kerültek előtérbe.

Az igazi csúcst az azonban – a fenti logika szerint – 1794. június 10-én (Prairial 22.) érte el, midőn a konventben határozottan fellépett annak a törvényjavaslatnak az elfogadása mellett, mely tovább fejleszti a terrort: „Eltörlik a vádlottak előzetes kihallgatását. A védőügyvédek intézményét felszámolják, a »nép ellenségeinek« fogalmát kiszélesítik.” (209-210. o.)

Ki tudja, a forradalmiság milyen újabb csúcsaira jutott volna, ha időközben fejét nem veszik!

De addig még történik egy és más.

A terror öntörvénye

A szerző szerint „a kemény, erős, centralizált jakobinus diktatúra történelmi szükségyszerűség volt. Az erős forradalmi hatalom nélkül sem a forradalom alapvető *szociális vívmányait*, sem *a nép szuverenitását*, sem Franciaország területi egységét és függetlenségét nem lehetett volna megőrizni.” (177. o.) Ismerünk ugyan a történelemből olyan példákat, amikor alkotmányos berendezkedésű országok is meg tudták védeni függetlenségüket. A szociális vívmányokra s a népszuverenítésre még visszatérünk.

1793. szeptember elején a Konvent kihirdette: „napirendre kerül a terror”. (132. o.) Ez a már működő terror említett kiszélesítését jelentette.

Robespierre ekkoriban jelenti ki: „Az alkotmányos rendszer célja a Köztársaság megőrzése, a forradalmi kormányzás célja a Köztársaság megteremtése.” (135. o.) Eszerint, valamikor a jövőben, hajlandó lett volna a központilag irányított terrort megszüntetni, és érvényesíteni az általuk elfogadott alkotmányt. Valószínűleg csak az ellenfeleit akarta megtéveszteni: ez a cselekedet ellentmondott volna eddigi forradalmári eszmei fejlődésének.

Ehelyett még 1793 őszen sor került a „veszettek” felszámolására, akik a plebejusok szószólóiként túlzó baloldaliságra ragadtatták magukat.

A forradalmi terror akkor válik vitássá, amikor – a szerző szavai szerint – „alkalmazása túllépett a történelmi szükségyszerűség keretein” (177. o.), mert „a forradalom ellenségeivel vívott harc szférájából átkerült a jakobinus tömbön belüli harc színterére”. (179. o.)

Robespierre harcostársai és barátai – akik nyilvánvalóan lehetséges vetélytársai is – a soron következő áldozatok. Felszínre kerülnek ugyanis a párton belüli ellentétek, s a terror jó eszköz ezek megoldására is.

1794. február 5-én Robespierre a konventben kijelenti: „A terror nem más, mint a gyors, szigorú, tántoríthatatlan igazságosság: az ily módon az erény megmutatkozása.” (137. o.)

Hol van már a sajtó- és lelkiismereti szabadságot, a végrehajtó hatalom korlátozását követelő képviselő! Most az ő kezében van a végrehajtó hatalom, s forradalmi fejlődése túlhaladt az ilyen jogi szőrszálhasogatásokon.

A harctéri sikerek, a hatalom konszolidációja egyes jakobinus vezetőkben azt a gondolatot ébresztette, hogy eljött az alkotmányosság visszaállításának az ideje. A jakobinus alkotmány azonban ilyen cikkelyeket tartalmazott, mint: „Nem tiltható meg a gondolat és a vélemény kifejezésének a joga...” (7.§.); „A törvénynek védelmeznie kell a köz- és személyi szabadságot a kormányzók elnyomásával szemben.” (9.§.); „Senkit sem lehet vádolni, letartóztatni és fogva tartani másként, mint a törvényben meghatározott esetekben és az azokban előírt módon...” (10.§.); Minden embert ártatlannak kell vélelmezni, míg bűnösségét

meg nem állapítják...” (13.§.); „...a büntetéseknek arányban kell állniok a bűncselekménnyel...” (15.§.)³ stb. Ezen cikkelyek érvényesítése a „gyors, szigorú, tántoríthatatlan” igazságosság felfüggesztését jelentette volna, s így az erény nem mutatkozhatott volna meg. Robespierre forradalmisága természetesen ezt nem tűrhette.

Először az hébertisták feje hullott le, majd Danton, a legnagyobb és legtekintélyesebb ellenfél következett. Rövidesen Chaumette-re is sor került; ezt követően a község tanácsot „megtisztították Chaumette híveitől”. (159. o.) Az ítéletet minden esetben a Közjóléti Bizottság szabta meg; modernebb szóhasználattal: a Forradalmi Törvényszék pártutasítás alapján cselekedett, s kirakatpereket rendezett.

A szerző – noha előzőleg úgy ítélte meg, hogy ezekben az esetekben a „forradalmi terror alkalmazása túllépte a történelmi szükségszerűség kereteit” –, mintegy Robespierre-rel azonosulva kijelenti: „újabb akadályok tűntek fel: az hébertisták, a dantonisták, a forradalmi mozgalom előretörését gátló újabb ellenfelek...” (205. o.) Az eseményeket osztályszempontok alapján meg is indokolja: a jakobinusok közötti „ellentétek elsősorban a vagyonos, a nehéz években meggazdagodott vagy javakat szerzett tábor és a még mindig nélkülöző szegények között éleződtek ki.” (182. o.) Pedig szegény szegények, ekkor (legjobb esetben) már csak nézői voltak az eseményeknek, „forradalmi cselekedeteikre” immár nem volt szükség.

A terror, mely ott lebegett mindenki feje fölött, és lesújtott a gyanúsaktól kezdve a csatát vesztett tábornokokon át a vetélytársakra is, egyrészt biztosította Robespierre, Saint-Just és Couthon feltétlen hatalmát a Közjóléti Bizottságban, másrészt elejét vette annak, hogy bárki nyíltan el merje mondani a véleményét.

Ebben a társadalmi ellenőrzéstől mentes közegben szükségszerűen a vezetők kontraszelekciója ment végbe, és a hatalmon levő „jakobinus csoportosulás ... egyik része elzüllött.” (187. o.) „A terror a kellemetlen emberekkel való leszámolás, a rablás, a személyes meggazdagodás, a becstelen visszaélések eszköze lett.” (212.o.) És jellemző, hogy Tallien, Bordeaux konzulja, akit visszaélései miatt visszarendeltek, hogy feleljen tetteiért – talán mert a jakobinus párt hithű tagja volt -, büntetlenül úszta meg a felelősségre vonást. Így módja volt arra, hogy Thermidor 9-én (1794. július 27.) a konventben egyike legyen Robespierre vádlóinak, midőn a közhangulat végképp ez ellen fordult.

Robespierre 1794 nyarán, amikor már mind a külső, mind a belső ellenségen győzedelmeskedett, belátta, hogy az erény birodalmának földre jövele kitolódik. Ekkor terjeszti be Couthon a Közjóléti Bizottság nevében a terror további fokozásáról szóló törvényjavaslatát (június 10.). Robespierre a vonakodó konvent ülésén határozottan fellépve a javaslat elfogadása érdekében, többek között kijelenti: „Abban a pillanatban, amikor a szabadság nyilvánvalóan fényes győzelmet arat, a haza ellenségei még kegyetlenebb összeesküvéseket szőnek.” (167. o.) Vagyis lényegében meghirdeti a permanens forradalom s az osztályharc állandó fokozódásának a doktrínáját. Mennyire ismerős ez is!

Másfél hónap telik el csupán, és Robespierre is a vérpadra lép. A jakobinus diktatúra az állandóan kiterjesztett, mint féktelenebb terrorral felfalta önmagát.

Az eseményekből a szerző a következő elméleti tanulságot vonja le: „A válaszvonal éles volt és határozott: a forradalom pártjai és csoportosulásai a girondistákig és Dantonig bezárólag – a liberalizmus számára elfogadható politikai örökség; *Robespierre és a nála baloldali csoportok – a demokrácia táborának előfutárai.*” (33. o.)

Végül is hogyan értelmezhető Manfred demokráciáról alkotott felfogása?

Az igazi demokrácia

Mint tudjuk, a demokrácia szó szerinti értelme: népuralom.

³ Lásd: Az emberi jogok dokumentumokban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976. 130-131. o.

Robespierre demokrata volt, mert – noha polgári származású – nem „érvényesítette és védte a polgári vezető körök érdekeit, hanem a népre támaszkodva, a nép érdekeit védelmezve ellenük harcolt.” (37. o.) „A nép szuverenitásának eszméje, a nép uralma a politikai élet egészében, *a nép minden más érdek és jog fölé helyezett jogai* lesznek az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben és másutt elhangzó Robespierre-beszédek fő témái.” (83. o.)

„Robespierre és a jakobinusok ereje abban állt, hogy a nép pártján voltak, meg tudták hallani a nép hangját, megértették, mire van szüksége, mit követel.” (122. o.)

„*A nép szuverenitásának, a politikai és szociális egyenlőségnek...* eszméje fogalmazódott meg elsősorban Robespierre 1789 és 1791 között... elhangzott beszédeiben... Ezek az eszmék lényegében *a forradalom alapvető, objektív feladatait tükrözték.*” (92-93. o.)

Beszédeinek jellemzője „megingathatatlan bizonyosság *saját igazában, azaz a nép igazában*, mely politikai pályáját végigkísérte.” (78-79. o.)

S bár a Magyar Értelmező Kéziszótár (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972., 223. o.) a demokráciát kizárólag politikai szempontból határozza meg: „Az a politikai rendszer, államforma, amelyben a hatalmat formailag az egész nép, valójában vmely osztály gyakorolja”, a fennebb említett szociális célkitűzések nélkül öncélú hatalombirtoklás lenne.

Vizsgáljuk meg kissé közelebbről, hogy Robespierre és társai számára melyik volt az az „osztály”, melynek hatalomra juttatására törekedtek, s a hatalom birtokában ezen osztály számára a „forradalom objektív feladataiként” milyen szociális előnyöket biztosítottak.

Ki a nép?

Ez esetben is néhány idézetből kell kiindulnunk.

1792-re vonatkoztatva olvashatjuk, hogy a jakobinusok osztálybázisát „a kis- és középpolgárság és a városi plebejusok” alkották. (108. o.)

Az 1792. augusztusi események után: „Robespierre társai a commune-ben nem híres szónokok, ismert írók, tekintélyes polgárok voltak..., hanem egyszerű emberek, munkások, a helyi szekciók vagy különféle népi társaságok vezetői, akiknek nevét csak néhány kerületben vagy egy-két utcában ismerték. Kőművesek, ötvösök, nyomdászok, ácsok, kiskereskedők, kezdő újságírók, művészek, mázolóok, írnokok, sörfőzők – a commune-nek ez a tarka, zajgó harci csapata a maga józan eszével, gyakorlati leleményességével... *maga volt a francia nép.*” (112. o.)

Végül a jakobinus diktatúra bevezetése utáni időkből, 1793 júniusából: „A jakobinusok egy szociálisan nem homogén tömörülés képviselőjeként léptek fel, mely tulajdonképpen a francia nép volt.” (125. o.) (Itt a „nem homogén” kifejezés már előre vetíti a belső viszályokat, sőt, azok indokoltságát is sugallja.)

Vizsgáljuk a kérdést politikai szempontból: kinek a szuverenitása, kinek az uralma érvényesült?

A girondiak bukásával kiiktatózott a hatalomból a polgárság egy része, miáltal a Konvent megszűnt „valamennyi francia akaratát” képviselni. A parasztfelkelések vérbefojtása, valamint a munkásellenes intézkedések nem azt bizonyítják, hogy e társadalmi kategóriák részt kaptak a vezetésből. A „veszettek”, majd a jakobinusok különböző csoportjainak felszámolása újabb rétegeket zárt ki, s bár a szerző szerint Danton a tehetős polgárságot képviselte, az ő, valamint Desmoulins és híveiknek kivégzése a plebejusok klubját, a Cordelier klubot is sújtotta, melynek hangadói voltak. A községtanács Chaumette híveitől való megtisztítása a fenti idézet alapján a francia nép megtizedelését jelentette. A kör tehát egyre szűkül, s mindinkább pontnak tűnik.

A Robespierre által szorgalmazott javaslatokat a konvent *egyhangúlag* szavazta meg, ami már önmagában is a demokrácia hiányának a bizonyítéka, hiszen ilyen egyetértés csak lényegtelen kérdésekben vagy az országok történelmének nagy pillanataiban jöhet létre, no meg akkor, midőn az emberek nem mernek önálló véleményt mondani.

Hogy itt az utóbbiról van szó, a szerző szavai is igazolják: „Senki sem tiltakozik, senki sem cáfol, szóban mindenki helyesel, támogat, jóváhagy. De tettekben?” (217. o.)

A zsarnokság tüneteit látjuk. Midőn Robespierre 1794. május 7-én beszédet mond a konventben a Legfelsőbb Lény kultuszának hasznáról, a küldöttek „hangosan és látványosan tapsoltak a szónoknak, és félték a szemébe nézni.” (163. o.) A terror ugyanezen év júniusi továbbfejlesztését csak akkor szavazták meg, és ugyancsak *egyhangúlag*, mikor Robespierre hevesen követelte a törvényjavaslat azonnali elfogadását.

Ami a szociális vonatkozásokat illeti, már láttuk, hogy Robespierre érzéketlen volt a munkások és a szegényparasztok érdekei iránt. A jakobinus diktatúra agrártörvényeit a szerző szerint sem szociálpolitikai megfontolásokból hozta, hanem politikai érdekből, azzal a céllal, hogy a parasztokat maga mellé állítsa. Ennek ellenére a rekvirálások és a kötelező beszolgáltatás miatt a parasztság elégedetlensége hamarosan jelentkezett.

Az elosztás és a kereskedelem szigorú állami szabályozása, az egyre hathatósabb beavatkozás a gazdasági élet legfontosabb területein, amit „a szociális törvényalkotás logikája” követelt (133. o.), áruhiányhoz, a boltok előtti hosszú sorokhoz, ínséghez vezetett.

„Előbb a burzsoázia, majd a tehetős és középparasztság (modernebb kifejezéssel: a kulákság – T. K. A.) fordult el a köztársaság jakobinus kormányától”, mert „a jakobinus diktatúra nem engedte, hogy a polgárság és a parasztság éljen a megszerzett javakkal.” (152. o.) De a jakobinus kormány politikája „nem elégítette ki teljes mértékben a plebejusokat, s általában a demokratikus alsó néprétegeket” (154. o.) sem.

Robespierre tehát – aki csak addig tartott igényt a tömegek „forradalmi tevékenységére”, míg pártja a hatalmat meg nem szerezte, aki párton belüli barátait is kivégeztette, s aki előtt a nép törvényesen választott képviselői remegve sütötték le szemüket, és szavazták meg, amit csak kívánt – a szerző szerint a nép nevében, a nép érdekében cselekedett.

Csak azt nem tudhatjuk, kikből állott ez a „nép”, hiszen forradalmári fejlődésének csúcspontján már a társadalom minden rétegét maga ellen fordította.

Mikor utolsó heteiben Robespierre éjszakai sétára indult, a hajnali sorban állóktól csak átkozni hallotta a nevét. Vajon az átkozódók nem a nép tagjai voltak? Vagy talán az „új, élősdi, spekuláns burzsoázia” (186. o.) ácsorgott éjszakákon át egy darab kenyérért?

S jogosan tehető fel a kérdés: ha nem ismerték fel a sorban állók, noha a jakobinus klub, ahol számtalanszor szónokolt, mindenki számára nyitva volt, sőt, arcképei a kirakatokat díszítették, letartóztatásakor – a szerző leírása szerint – a segítségére siető külvárosiak vajon érte lelkesedtek, vagy csak a mítoszáért?

Azt hiszem, kézenfekvő a következtetés: Robespierre „saját igaza” nem a nép igaza volt. Vagy ha igen, akkor ő maga volt a nép.

S mindezek után és ellenére a szerző nem átallja kijelenteni: „...csak a jakobinus hatalom tudta a burzsoá demokrácia keretein belül biztosítani a néptömegek legteljesebb szabadságát, alkotó kezdeményezését, valamint annak a lehetőségét, hogy részt vehessen az új, a feudális kötöttségektől mentes társadalom megteremtésében.” (174. o.)

A diktátor tisztasága

A tisztaság (az itt használt értelemben) erkölcsi fogalom. Robespierre tisztasága, „makulátlan alakja” elvben erkölcsi ítéletet feltételez.

Mint a szerző megállapítja: „Robespierre *morális-etikai kategóriákból kiindulva érvel*. Beszél az erény diadaláról, mely legyőzi a bűnt. És ezekben a morális etikai fejtegetésekben *mindvégig őszinte*. Ő a kibontakozott harcot a jó és a rossz, az igazság és az igazságtalanság közötti harcnak tekintette... A *humanizmus* elemei, a humanista módszer, bármily paradoxonnak tűnik is az ellenfelei számára, Robespierre szemében mindig döntő volt az események *értelmezésében*.” (182-183. o.)

Az értelmezésben. Azért azt nem meri állítani, hogy a gyakorlatban is. Pedig a guillotine valóban humánusabb, mint az ellenfelek halálra kínzása, módszeres agyonveretése, vagy hosszas haláltusára ítélete a koncentrációs táborokban.

Robespierre azonban nem mérhető közönséges mércével, mert ő „a szó legtisztább értelmében forradalmár volt. Annak a célnak az elérésére törekedett, amelynek egész életét szentelte. És amikor arra a következtetésre jutott, hogy az *igazságos, jobb világ* nem érhető el az hébertisták és dantonisták megsemmisítése nélkül, akkor a kérdés számára eldőlt.” (205. o.) „Ha elolvassuk a dantonisták elleni feljegyzéseit, nyomát sem leljük lelki kétségeknek, lelki tusának.” (206. o.) Mert „Robespierre jellemében nem volt semmi hamleti: *akarátát nem bénították kételyek, fájdalmas dilemmák...* Ő továbbhalad barátai és ellenfelei sírja mellett.” (223. o.)

A kételyektől mentes ember nem erkölcsi lény. Tehát nem is ember. Esetleg „forradalmár”.

A szerző Hébert-ék elítélése kapcsán felteszi a kérdést: „...terheli-e ezért Robespierre-t *politikai felelősség?*” Különös tekintettel arra, hogy a per ún. „amalgám formában” zajlott (196. o.), vagyis őket velük semmilyen kapcsolatban nem levő emberekkel együtt ítélték el. (Ez bevett szokás volt a Forradalmi Törvényszék gyakorlatában.) A válasz igenlő: a perért *politikailag* felelős volt, hiszen „Hébert, Mamoro, Ronsin, Vincent kivégzéséről még azelőtt döntött a Közjóléti Bizottság, hogy a Forradalmi Törvényszék meghozta volna a halálos ítéletet.” (196-197. o.) De az „amalgám forma” törvénytelenége miatti felelősségét „nehéz megítélni, hiszen nem lehetett mindenütt jelen, a megtorló apparátus irányítása nem rá tartozott...” (196. o.)

A jó király meséje, akinek nemes elgondolásait udvaroncái torzítják el a gyakorlatban.

A *felelőssége* azonban így is *csak politikai* volt, *nem pedig erkölcsi*. Tehát egy „forradalmár” politikusról az általa elkövetett törvény- és embertelenségek miatt politikai ítéletet lehet mondani, erkölcsi szempontból elítélhetetlen.

Robespierre felelősségének kérdése felvetődik az 1794. június 10-i törvényt követő megsokszorozódott terror vonatkozásában is. A válasz hasonló: „Kétségkívül jelentős szerepet játszott a prairial 22-i törvény elfogadásában. De *egyéb köze nem volt az 1794 nyarán dúló terrorhoz...* *Valaki* szándékosan lobbantotta fel a terror tüzét, abban a reményben, hogy baljós visszfénye az ő arcára esik.” (168. o.)

Ki lehetett ez a *valaki*? Vagyis Robespierre *mindössze kierőszakolta*, hogy a forradalom ellenségeinek a fogalmát kiszélesítsék, a bírósági eljárást meggyorsítsák, a vádlottak előzetes kihallgatását és a védőügyvédek intézményét eltöröljék. Utána minden lelki tusa nélkül hazament, eltelve az „általános, magasabb rendű boldogság hajnalának ragyogása”, az emberiség „aranykora” közeli bekövetkeztének (l. 142. o.) kitolódása fölötti csalódással, s a terror mégis fokozódott?! Pedig ő semmit sem tett érte, csupán elindította azt, szavait korbácsként suhogtatva a szemébe nézni nem merő konvent tagjainak lehajtott feje felett.

Valaki tehát be akarta mocskolni őt, „aki rendíthetetlenül hitt elveinek igazában és fontosságában, aki erejét nem kímélve mindent feláldozott népe és a forradalom javáért; mintha egyesítette volna magában az *emelkedett gondolatokat és érzéseket* éleslátásával, töretlen akaratával és éles, világos elméje józan számításaival.” (92. o.)

Ellenségei a „szépséghez és boldogsághoz” (242. o.) vezető utat mutató elveinek keménységét kifogásolták. „A jakobinus elvekkel szembeni elégedetlenség – ez volt a közös azokban, akik idegenkedtek a forradalmi-demokratikus diktatúrától, akik siettették a leszámolást ezekkel a »magasabb elvekkel«, hogy *mihamarabb a földi javakra vessék magukat.*” (157. o.)

Robespierre a földi javak keresése helyett égi tisztaság elérésére ösztökélte őket. 1794. május 7-én a konventben a Legfelsőbb Lény kultuszának hasznáról tartott beszédében

„Harcba szólított a bűn növekvő befolyása ellen...” (163. o.), s másnap, Papa Doc⁴ egyik korai elődjeként mint az általa alapított új vallás főpapja jelent meg a Legfelsőbb Lényt ünneplő tömeg előtt, s az igazságosságról szónokolt.

A szerző egyetlen alkalommal árulja el – minden bizonnyal szándéktalanul – igazi, talán maga előtt is titkolt véleményét könyve hősről: „*Danton mindenben Robespierre ellentéte volt...* Szerette a világ anyagi javait, *nem volt képmutató, nem akart eljövendő nemzedékek útját egyengető hős szerepében tetszelegni.*” (188. o.)

Az „erény” bukása

Már Danton kapcsán megtudjuk, hogy ő annak a burzsoáziának a vezére lett, amelyik „...nem akart *szónoklatokat hallani az erényről*, a haza iránti kötelességről, a hősiességről, az *egyenlőség szent eszméjéről*, mindarról, ami ellentmondott erősödő igényeinek, annak, hogy mielőbb és teljes mértékben *élvezhesse a megszerzett anyagi javakat.*” (202. o.) Ez az erő napról napra növekedett. „Erős, álnok, mohó burzsoázia állott készenlétben...” (158. o.)

Így következett be Thermidor 9-e, amikor – saját módszereiket alkalmazva velük szemben – Robespierre-től és Saint-Justtól megvonták a szót, majd törvényen kívül helyezték őket, így a bírósági eljárást is fölöslegessé tették. „Mindazok, akik ilyen vagy olyan okból elégedetlenek voltak a jakobinus diktatúrával, valamennyien, akiknek feje fölött a guillotine árnya lebegett, valamennyi spekuláns, korrupt tisztviselő, akik szemérmetlenül fosztogatták az állam vagyonát, a csalók, a becsúszók és karrieristák, akik reszkettek a Közjóléti Bizottság vasöklétől, most hazugságot, rágalmakat szórtak a bukott vezérré.” (8-9. o.)

Az események ilyen fordultával nagy visszalépés történt: alkalmazták a jakobinus alkotmány 27.§-át, mely szerint: „Minden hatalmat bitorló személyt a szabad embereknek azonnal meg kell ölniök.” (Az emberi jogok... i. m. 132. o.)

A jakobinus vezéreket lefejezték. A szerző patetikus szavaiból mély gyász hangjai csendülnek:

„Mindennek vége volt. A Köztársaságot legyőzték. A függöny lehullt. A római tragédia befejeződött.

Most egy új előadás, egy új darab következett – prózai, hétköznapi história, az ügyeskedők, spekulánsok, sikkasztók, tolvajok, gyilkosok, prostituáltak, pénzhamisítók, a rabolt milliókon meggazdagodók uralmáról szóló...” (247. o.)

Mert „A burzsoázia az burzsoázia”. (187. o.)

Véget ért a „történelmi szükségszerűsége” nyugvó „forradalmi” jakobinus diktatúra. Noha a feudalizmus bukását ebben a korban szükségszerűen csak a polgári társadalom követhette.

Mire szolgált akkor a jakobinus diktatúra, hiszen a feudalizmus már 1789. augusztus 4-én összeomlott, amikor a nemesség és a papság lemondott összes előjogairól, eltörölték a jobbágyságot, a céheket, a városok kiváltságait?

Megtisztította a francia földet. (l. 158. o.)

Valóban: mindenekelőtt azoktól, akik a saját fejükkel, hangosan mertek gondolkodni.

Az erkölcsi értékelés joga

Mint láttuk, Robespierre egy idő után már nem politikai vagy szociális, hanem mindenekelőtt erkölcsi érvekkel indokolta célkitűzéseit, s ugyancsak ezen az alapon ítélte meg ellenfeleit is.

⁴ Papa Doc (valódi neve François Duvalier) 1957-ben lett Haiti választott elnöke. Sikeresen igyekezett mind több hatalmat a kezébe kaptatítani. A fekete nacionalizmust és a vudu vallást tartotta a haiti kultúra fő forrásának. Vudu varázslóként is tevékenykedett. Az ország diktátora természetes halállal halt meg 1971-ben.

A szerző politikai szempontokat érvényesítve mossa tisztára erkölcsileg is Robespierre-t, s válogatott elmarasztaló jelzőkkel minősíti végül győzelmes ellenfeleit.

A könyv azt sugallja, hogy személyét, tetteit nincs is joga megítélni azoknak a történészeknek, akik „Elsősorban morális pozícióból nyitottak tüzet Robespierre-re: azzal vádolták, hogy kegyetlen volt, hiú, vérszomjas, hatalomvágyó, hogy rengeteg embert elpusztított, hogy despota volt és zsarnok”. (36. o.)

A jakobinus diktatúra idején a „különleges bíróságok 16.594 halálos ítéletet hoztak... Az ítélet nélkül kivégzettekkel együtt 35.000 lehetett a halottak száma. A nagy számok elgondolkodtatók, ha tudjuk, hogy a kivégzettek 1/3-a sans-culotte volt, 1/3-a paraszt, és csak 8%-a nemesi származású.” (*Tankönyv*, 43. o.)

Vagyis mintegy 12.000 paraszt és ugyanennyi sans-culotte volt a forradalom és a nép ellensége.

Nem kellene újból feltennünk a kérdést: ki is akkor a nép?

A szerző – aki a fenti adatokról nem beszél – cinikusan megjegyzi: „...e kérdésről rengeteg könyvet és cikket írtak, *talán többet is, mint amennyit megérdemel*. Hiszen már Michelet is emlékeztet arra, hogy a forradalmi terror párizsi áldozatai csupán negyvened részét teszik ki a borogyinói csata francia áldozatainak.” (179. o.) Ez egyrészt nem igaz (hiszen eszerint Párizsban „csak” 8-900 embert végeztek volna ki), másrészt a figyelemnek a vidéki áldozatokról való elterelésével bagatellizálni igyekszik a tömegmészárlás méreteit és jelentőségét.

Manfred skrupulus nélkül gúnyolódik azokon, akik az ártatlanul elpusztítottak miatt kifejezésre juttatják felháborodásukat, „...a halál vad démonaként állítva Robespierre-t vagy Saint-Justöt, s vérszomjas kegyetlenségüket átkozzák; szerinte *mindezt el kell vetnünk mint tudatos, hazug képmutatást, mint a felelősség másokra hárítását olyan vétkekért, amelyekért őseik és ők maguk is vádolhatóak.*” (175. o.)

A szerző kétségtelenül az olvasót is vérszomjas indulatok rejtegetőjének nyilvánítaná, ha (nem csupán politikai, de mindenekelőtt erkölcsi szempontból) elítélné azokat a diktátorokat, akik messianisztikus célkitűzésekkel, nagy szavakat hangoztatva ártatlan emberek pusztulását okozták.

Ugyanakkor meg kell tanulnunk, hogy ilyen ítélezéshez nincs is jogunk. Ehhez csak a diktátorok s azok szerecsenmosdatói bírnak szabadalommal.

A bűnbakképzés természetrajzából

A terror 1793. szeptemberi meghirdetésével kapcsolatban ezt olvashatjuk: „... a terrorizmust a politikai harc eszközeként elsőként a girondisták és más ellenforradalmi csoportok alkalmazták 1793 július-augusztusában. A tömegmészárlással egybekapcsolt egyéni terror, a jakobinus vezérek megsemmisítése Lyonban, Bordeaux-ban, Toulonban, mindenütt, ahol a lázadók győzelmet arattak, olyan eszköz volt, amellyel az új hatalom híveit akarták elérni” (171. o.). Végül is arra „kényszerítették a jakobinusokat, hogy az ellenforradalmi terrorra forradalmi terrorral válaszoljanak.” (175. o.)

Meg kell állapítanunk, hogy szerzőnk szelektív emlékezetkiesésben szenved. Nem csupán azért, mert a terror említett meghirdetését maga is a terror kiszélesítéseként említette, hanem mindenekelőtt azért, mert néhány tényről végképp megfeledkezik.

Ugyanis 1792. szeptember 24-én a *jakobinus Danton* mint igazságügy-miniszter, arra a hírre, hogy a poroszok már Verdunt is megszállták, elrendelte – az ugyancsak jakobinus községtanács jóváhagyásával – a bebörtönzött nemesek és papok meggyilkolását. „Több mint ezer embert öltek meg.” (*Tankönyv*, 41. o.) Mi ez, ha nem politikai indokú terror, és mi más lehetett az elsődleges célja, mint a megfélemlítés?

Ugyancsak a jakobinus Danton indítványára állították fel 1793. március 10-én a Forradalmi Törvényszéket, melyet nyilvánvalóan nem tyúktolvajok halálra ítéltetésére találtak ki, s amely azon év júliusáig sem pihent.

1793. június 2-án a Nemzeti Gárda ágyúkkal vettek körbe a Konventet, és elűzte a girondista képviselők nagy részét. A jakobinusok akkor még nem gyilkolták le őket, de az eljárást joggal nevezhetjük terrorisztikusnak. E törvénytelenység elleni tiltakozásként lobbantak fel a girondiak említett felkelései a különböző városokban.

Ez az „úgy kezdődött, hogy visszalöttek” tipikus példája.

Szerzőnk tehát nem csupán az értelmezésben, hanem a tényekben is torzít.

Mikor torzít egy történelmi munka szerzője?

Amikor ideológiai alapon igazolást keres valamire.

Mit akar, kiket akar Manfred igazolni? Robespierre szellemi örököseit a hatalomban?

Végkövetkeztetés helyett

Az olvasó kénytelen feltenni a kérdést: miért kellett egy ilyen könyvet 1986-ban megjelentetni Magyarországon?

Budapest, 1986

(Ez az írás nyomtatásban még nem jelent meg.)